

MEZEY KATALIN
Nagy Gáspár és 1956

Most nem elsősorban Nagy Gáspár Kossuth-díjas költőről, nem az irodalmi élet mindennapjaiban alázattal napszámoskodó Nagy Gáspárról, nem a folyóirat-szerkesztőről, még csak nem is a Magyar Katolikus Rádió kiváló irodalmi vezetőjéről akarok szólni.

A legfontosabb, legkézenfekvőbb dolgok legtöbbször későn jutnak az eszünkbe. De jó esetben később legalább eszünkbe jutnak. Érvényes ez Nagy Gáspár nemrégiben elnyert Arany János-díjára is.

Az, hogy a Magyar Írószövetség eme rangos díját – amelyet minden alkalommal október 23-án adnak át – Nagy Gáspárnak ítélje oda a kuratórium, nagyon is kézenfekvő dolog. 1983 óta váratott magára ez az elismerés attól a magyar író-társadalomtól, amelynek soraiból idehaza először Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versében szólalt meg a történelmi fele-

lősségre vonás hangja. A régen várt hang, a felszabadító hang, az önbecsülésünket visszaadni tudó hang, amely az egész magyar közösség nevében követelt elégtételt – legalább erkölcsi elégtételt – a forradalom és szabadságharc meggyilkolt hőseinek. A mindannyiunk lelkiismeretén súlyosodó „temetetlen halottaknak”.

Egy látszólag emlékezetét vesztett, önálló gondolkodásra és cselekvésre képtelenné tett társadalomban, amely fel sem nyög már a rajta elkövetett erőszak miatt, amely szótlanul eltűri nemzeti függetlensége megvonását, a forradalom és szabadságharc meghamisítását, meggyalázását, megtagadását, a forradalmárok üldözését, bűnözővé minősítését, a társadalomból való kiközösítésüket, anyagi és erkölcsi javaiktól való megfosztásukat, hetedizigleni megbélyegzésüket, a minden elképzelést felülmúló, példátlan bosszúhadjárat évtizedeit.

Nagy Gáspár verse ebben a közegben szólalt meg kendőzetlenül – kódolatlanul, ahogy ma mondják: „egyszer majd el kell temetNI/ és

nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!”

Az a fiatalember, aki jól indult költői és hivatali pályáját kockára téve nem tudott tovább hallgatni, akinek, mint a hajdani apostolnak, az oldalán fakadt volna ki az igazság, ha ki nem mondhatta volna, 1998-as *Tudom, nagy nyári délután lesz* című kötete *Magyar abszurd* című versében így vall arról: „Ezért aztán / csak / el-te-met-ni / az áldozatokat / már nagyon kevés, / de / né-ven ne-vez-ni / a gyilkosokat / (etcetera) / még mindig túl sok / azoknak / akik... / (FÜGGŐNY).”

Ez a függöny azóta sem nyílt szét. Nagy Gáspár felszabadító erejű, történelmi jelentőségű verseinek aktualitását – egy új hibernációba, öntudatlanságba süllyedni készülő magyar társadalomban – ma is fájón érezzük.

Ezért, de csak ezért mégsem elkésztett az a visszaigazolás, amelyben az író-társak elismerésén túl megnyilvánul egy némaságba dermedt korszak elszenvedőinek hálája is a szó kimondója iránt. Az iránt, aki verstettével megkísérelte megmenteNI a becsületünket.

SZEMADÁM GYÖRGY

Két forradalom Magyarországon

Nagy Gáspár Március 15-e díjas költőnek

*Azután a tavaszi március után tizenhét hónap,
 108 évvel később már csak tizenhárom nap.
 Mostanság órákban számoljuk.
 Legutóbb, a tavalyi szabadságom idején
 volt két szabad óráim.
 Gyorsuló idő!
 Mint a lavina:
 hol le, hol föl.
 Emlékszel még,*

amikor először láttad a vérfoltos mellényt?

A pontos szívlövés nyomát?

Ez a Nemzeti Múzeumban volt,

ahol a Költő el sem szavalta a Nemzeti Dalt,

de néhány évvel később felgyújtotta magát

egy nálad alig idősebb fiatalember.

Elmebeteg volt, írták róla az újságok.

De lehet, hogy csak végiggondolta:

mi is történt itt attól a márciustól

addig, amíg élni tudott.

Bennem nem halványul az a gyermekkori élmény,

az a csikos, vérfoltokkal teli mellény.

Néztük, s a múzeum már nem is volt zajos.

A táblán egy név: gróf Batthyány Lajos.

(Vers- és szövegtöredékek Arany János, Balaskó Jenő, Balassi Bálint, Hamvas Béla, Julius von Haynau, Kölcsey Ferenc, Krassó György, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Nagy Imre, Petőfi Sándor, Radnóti Miklós, François Villon és más – részint ismert, részint ismeretlen – szerzők műveiből)

Ötvennégy utódja volt.
 Közülük még ötöt kivégeztek,
 egyet meggyilkoltak,
 kettőt ismeretlen helyen,
 ismeretlen körülmények között
 pusztítottak el,
 egyet öngyilkosságba kergettek,
 öten közülük pedig kényszerű emigrációban haltak meg.
 S a lövető?
 Julius von Haynau báró,
 tábornagy,
 a bresciai hiéna,
 aki a tizenhárom aradi
 és a vagy tízszer annyi többi
 kivégző-parancsa alá írta a nevét,
 s 1200 elítélt bebörtönzését hagyta jóvá?
 Túlbugzó volt – mondták –,
 s érdemeit elismerve nyugdíjazták.
 Így szokás a hozzá hasonló,
 tevékenységükre büszke,
 akkurátus, jól használható
 gyilkosok esetében.
 Dante Poklának legmélyebb köreit járva
 kérdém: hol van Haynau, a bresciai hiéna?
 A válasz csak legyintés.
 Elég volt neki az intés.
 Kellott a hely másnak!
 Brutusnak, Kádárnak, Júdásnak.
 A tábornagyban
 hibát találtak a Mélység Urai,
 mert oda nem való a hívő,
 ő pedig hittel vallotta:
 nyugodt lelkiismerettel lövetek agyon százakat is,
 mert szilárd meggyőződésem,
 hogy ez az egyetlen mód
 intő példát szolgáltatni
 minden jövőző forradalomnak.
 Egyszerű dilettáns volt tehát.
 Nem hasonlított a profi népnevelőkre,
 a világmegváltó emberirtások arctalan munkásaira,
 az egyszerű tömeggyilkosokra,
 akik forradalmárnak nevezték magukat,
 s akik 109 évvel később
 annak a másiknak akasztott testét,
 összedrótozott végtagokkal,
 kátránypapírba tekerten,
 arccal lefelé – ez valami szláv szokás, mondják –
 a kora nyári földbe vajt tömegsírba dobták.
 Európa pedig akkor is csendes volt,
 mint mindig: újra csendes.
 Mert elzúgtak forradalmi...

Szégyen reá! Lecsendesült és
 szabadságát nem vívta ki.
 Magára hagyták, egymagára
 A gyáva népek a magyart...
 – írta a boldog segesvári,
 (vagy barguzini?) halott,
 aki szerencsére már nem láthatta,
 hogy I. Ferencz József császárból,
 aki 1849. május 1-jén segítséget kért
 I. Miklós cártól,
 hogyan lett a magyar nép ajkán ferencjóska,
 s aki már soha nem tudhatta meg,
 hogy a leharcolt, 160 000 fős,
 jórészt képzetlen, népfelkelőkből álló
 magyar hadsereggel szemben
 immár nem csak a 170 000 fős osztrák hadsereg,
 hanem Európa Mindenkori Megbecstelenítője,
 az orosz hadsereg 200 000 fős serege is ott áll.
 Nem tudhatta meg,
 mert a kozák lovasok egyike őt is ledöfte.
 Vagy lehet, hogy kijutott neki is
 ükapáink, dédapáink, nagyapáink és apáink sorsa:
 Szibéria pokla?
 Aminél csak az lett volna rosszabb,
 ha néhány évtized múlva még látja
 a magyar porták, lakások, kúriák és kastélyok falain
 a ferencjóska olajnyomatos képét
 az emigráns Kossuthé mellett.
 Nekünk, itt, a hazába importált Szibériában,
 később kijutott mindez,
 s a szégyentől sem pirultunk,
 amikor Csermanek reánk kacsintott.
 Mert csak az volt már az ideológia,
 hogy az embernek legyen krumplija,
 s ha krumplileves, hát legyen krumplileves.
 Amikor Kádár János pártfőtitkár
 érkezett orosz tankján,
 mintha csak az Úr kérdezte volna:
 hadd látom, úgymond, mennyit ér...
 1957. május elseje előtt csak száz évvel
 – Istenem! Csak százal! –,
 és a régi forradalom után nyolccal
 kérdezte ezt a Költő,
 s úgy látta:
 Körötte csend, amerre ment
 És néma tartomány,
 márpedig úgy lett,
 hogy körötte zászlók, dal, amerre ment,
 és boldognak látszott a tartomány.
 A forradalmárok itthagyták önöket?
 Önök: maradtak? Vagy: csak más is?

Ők?

A lélek elszállt?

Akkor lehet, hogy csak önök maradtak?

Kutyák, ti árulók ebek,

akik nekem mást sem kínáltak,

csak vizet, száraz kenyeret,

már börtönrel hiába vártok.

Szellentének egyet tirátok,

de ülök, s így nem lehet.

Végül mégiscsak így kiáltok:

irgalmazzatok, emberek!

*Az önmaga békéjébe burkolódzó tiszapalkonyai
segédmunkás*

– másodállásban az egyik legnagyobb

és legetikusabb magyar gondolkodó –

aki életében csak egyszer, csak egyetlenegyszer

volt hajlandó utalni arra a világra, mely körülvette,

csak egyszer vált indulatossá,

amikor leírta a számot: 1956.

Hogy mi történik ma itt, azt tudjuk. Ezerkilencszázötvenhatot az egész irodalom, az egész sajtó, a zene, a festészet, a művészet, a társadalom, a tudomány, a politika elárulta. Minek árulta el? Annak, hogy élni csak kell. Senki se mert meghalni, mint az orosz tankok alatt a munkások és a diákok és a gyermekek. Költő, író, szobrász, zenész, festő, orvos, tanár, mérnök, miniszter, katoná, paraszt, munkás. Soha még nép nem volt ilyen elhagyatott. Semmiféle vagyon, hír, hatalom, nem ér annyit, mint amennyit mindezért most fizetni kellett. Nincs az életnek olyan mélysége és magassága, amely ez alatt az árulás alatt ne roskadna össze.

Egy év múlva már úgy éltek, mintha semmi sem történt volna. Mintha e hitvány és korrup, nyomorult és züllött, tisztátalan és aljas népben egyszer, egyetlenegyszer és egyedül, az egész földön egyesegyedül nem ragyogott volna fel az igazság, és nem mondta volna ki egyszerre és egyhangúlag mindenki, aki itt él, kétszázszoros túlhatalom ellenére. Aki ezt elárulta, az már nem hitvány és nem aljas és nem korrup és nem nyomorult. Továbbélnék és énekelnek és festegetnek és szónokolnak és tanítanak. Tényleg semmi sem történt?

Évek óta azon gondolkozom, ha még valaha a történetben az igazság szóhoz jut, mit fognak mondani arról az időről, ami ezerkilencszázötvenhatot követte, azokról az emberekről, akik zenét komponáltak, és képeket állítottak ki, és színpadon játszottak, jóízűen ettek és ittak, ahelyett, hogy fogukat csikorgatták volna. Nem írni több, mint írni. Ahelyett, hogy elvonultak volna kapálni és fát vágni, édes volt nekik az érvényesülés és a pénz. Eleinte azt hittem, a nevek csak azért maradnak fenn, hogy azokat még ezer év múlva is leköpjék.

Bizony ez Hamvas Béla,

a máskor oly emelkedett,

a mosolygósan szigorú bölcs.

Te nyolcéves voltál akkor, én kilenc,

s néhány éve mindketten nagyjából

egyszerre lettünk elsőáldozók

meg kisdobosok.

És abban az évben minden furcsa volt.

Addig azt hittük,

– mert szüleink így mondták –

születni és temetni csak egyszer lehet.

De akkor már másodszor temették

az egykori belügyminisztert,

a szegény Lacit,

aki ha megérte volna,

de odalövetett volna,

s még nem tudtuk,

hogy ez a procedúra később

életünk szerves része lesz.

És földrengés is volt,

meg persze árvíz,

ami akkor nem volt annyira meglepő,

mint amilyen meglepő az a fél narancs volt,

amit a Jézuska – esetleg a Téalapó? –

csempészett karácsonykor

– vagy fenyőünnepen? – a fa alá.

Aztán még szénszünetet sem hirdettek

és mégsem kellett iskolába menni.

A házunkat később néha szovjet tankok lőtték

– azt sem lehetett tudni,

hogy a szovjet az miért orosz

és fordítva,

vagy nem is? –,

de nagyanyám és anyám aránylag nyugodtak voltak.

Jól ismerték a pincét,

ahol csak az nem volt jó,

hogy a lámpa mindig égett,

és a Mattyasovszky néni egész nap hangosan imádkozott.

Tudtuk: tizenkét évvel korábban

a pincében egyedül ő maradt életben a hullahegy közepén.

Ám nappal, a Mechwart téren,

a szovjet katonák megengedték,

hogy bemásszunk a tankokba,

és jelvényeket is adtak.

A Széna téren a Szabó bácsiék

is szerették a magunkfajta gyerekeket.

Az oroszok vattakabátot,

Szabó bácsiék meg

bádogkemény viharkabátot viseltek

– nekem is volt ilyen –,
 s mindenkinek a vállán ott volt a puska,
 vagy a dobtáras gitár.
 Sosem hittem volna akkor,
 hogy a dobról és a gitárról
 tizenöt évvel később
 más is eszembe juthat.
 Mellesleg: a gulyásról
 és a kommunizmusról sem.
 Egyszóval: én láttam e harcot!... Azonban elég:
 Ali majd haragunni fog érte.
 Meg kellett tanulnunk a főbünt:
 emlékezni nem szabad!
 Ez az idő
 csak azok számára lehetett emlékezetes
 – érzed a kifejezés finomságát? –,
 akik ezekben a hónapokban
 fegyverrel a kézben vettek részt
 – Istenem! Ez a „vettek részt” is milyen elegáns –
 a munkáshatalom megdöntésére irányuló
 ellenforradalmi csoportok szétzúzásában.
 És az egykori nyolcéves gyerek,
 aki addig csak forradalomról hallott az iskolában,
 felnőtt korában le merészelte írni,
 hogy: nem szabad feledni!
 Valóban nem szabad feledni!
 Legalább azt a macskaköveken csikorgó,
 lánctalpas hajnalt nem,
 amikor Magyarország miniszterelnöke
 elképesztően emberinek tűnő
 dilettantizmussal ezt olvasta be a rádióba:
 „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság
 Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szov-
 jet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen,
 azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a
 törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban
 állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az
 ország népével és a világ közvéleményével.”
 Egyébként: őt lenne hívatott
 megjeleníteni? képviselni?
 az a szobor, amellyel – akivel? –
 kis híján ötven évvel később
 egyik utódja
 már tegező viszonyba került.
 Mit gondolsz az egészeztől Imre?
 Nem gondolod, hogy hiba volt?
 Nem tudtad, hogy nem volt törvény...
 és magyar sem?
 Meg hogy ugye most jó ez így,
 amikor leányod
 és az egykori pufajkás...

meg mi többiek is.
 Újra is temettünk,
 és hol vannak már Kádár Apró Dögei!
 Egyébként is:
 ezelőtt ötven évvel,
 november 5-én,
 megindult a tömegközlekedés,
 az MTK focicsapata Bécsbe utazott,
 az FTC meg tagtoborzást hirdetett.
 Mert ugye nem szabad feledni!
 De mit is?
 Talán hogy a harcok során
 körülbelül 2500 ember esett el,
 a regisztrált sebesültek száma 20 000 volt,
 és ennek tízszerese azoknak a száma,
 akik elmenekültek e hazából?
 Item: hogy megkezdődtek a felelősségre vonások,
 13 000 embert internáltak,
 több mint 20 000 embert bebörtönöztek,
 és hogy a 400 halálos ítéletnek
 körülbelül a kétharmadát
 végre is hajtottak?
 Item: hogy Vida Ferenc vérbíró ítélete alapján
 Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst
 1958. június 16-án,
 Szilágyi Józsefet és Losonczy Gézát pedig már korábban
 megölték a börtönben?
 Item: hogy a többi vádlott súlyos börtönbüntetést
 kapott?
 Item: hogy 1959-ben végezték ki azt a Mansfeld Pétert,
 akinek nagykorúságára évekig vártak?
 Mert ahogyan a krumplilevesnek krumplilevesnek,
 úgy a törvénynek is törvénynek kellett lennie!
 Item: hogy fent említett Mansfeld Péter
 13 percet kínlódott a bitófán?
 Hat nap múlva lesz ennek pontosan 47 éve.
 Most 65 éves lenne.
 Ha méltóképp akarnánk emlékezni róla,
 akkor most azt kérném:
 13 percre tartsuk vissza a lélegzetünket.
 Item: hogy az utolsó kivégzés 1961-ben volt?
 Mert bújt az üldözött, s felé
 Kard nyúlt barlangjában,
 Szerte nézett, s nem lelé
 Honját a hazában.
 Az urak ilyet nem röhögtek régen,
 hogy Dózsa György fején Martin-kohó lángol,
 hogy büdös tetemét eszme eszi éppen,
 hogy a lábainál serege viháncol,
 s Dózsa-húst zabálnak egymást tépve érte!
 Egység és megbékélés?

Kikkel?
 Hóhérainkkal és megszállóinkkal?
 Köpönyegforgatókkal,
 báránybőrbe bújt farkasokkal?
 Az áldozatvállaló hazafi,
 mint gyilkosok cinkosa,
 szerető hitves,
 és minden igényt kiszolgáló kurva?
 Nem szégyelli magát a parlament padsora?
 De itt vannak a költő szavai is,
 aki egyszer kimondta:
 nem szabad feledni!
 Pedig csak szerette az ősi nőt
 gyümölcsillattal jövőket
 érett szeptemberedőket
 hajnali ködbe tűnőket
 az októberi lobogókat
 novemberben elhagyókat
 Nagy Gáspár koszorús költő,
 kinek feje fölött e királyi dísz
 – papírja is van róla –
 Arany János, József Attila, Kölcsey Ferenc,
 Radnóti Miklós, Ratkó József,
 sőt Szent Márton,
 de még maga Kossuth Lajos is tartja.
 Ám én inkább szólnék Balassi kardjáról,
 mely – a régiek hite szerint –
 felismerhető volt igazságosságáról,
 s nem öldöklő voltáról.
 A kard jó és a rossz elválasztására szolgál,
 tulajdonosa csak olyan ember lehet,
 aki képes mindig különbséget tenni e kettő közt.
 A kétélű kard egyik éle a védtelenek oltalmazására,
 a másik – mint Szent Mihály kezében –
 a Gonosz legyőzésére való.
 A pallosjog egykor csak azt illette meg,
 aki az igazságot képviselhette.
 Ezért érintették meg karddal a lovaggá ütöttek vállát.
 Nagy Gáspárt hét éve
 a Balassi-karddal
 egy forradalom özvegyeinek és árváinak lovagjává
 ütötték.
 Emlékezni mert egy
 látszólag emlékezetét vesztett korban,
 egy olyan önálló gondolkodásra és cselekvésre
 képtelenné tett társadalomban,
 amelyről egy másik költő azt írta:
 fel sem nyög már a rajta elkövetett erőszak miatt,
 amely szóltanul eltűri nemzeti függetlensége
 megvonását,

a forradalom és szabadságharc meghamisítását,
 meggyalázását, megtagadását,
 a forradalmárok üldözését, bűnözővé minősítését, a
 társadalomból való kiközösítésüket, anyagi és
 erkölcsi javaiktól való megfosztásukat, hetedizigleni
 megbélyegzésüket,
 a minden elképzelést felülmúló, példátlan
 bosszúhadjárat évtizedeit.
 Mert oly korban éltünk e földön,
 mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
 az áruló, a rabló volt a hős, –
 s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
 már azt is gyűlölték, akár a pestisest.
 De azért mondj egy imát értük
 mert nagyon is tudták
 hogy mit cselekszenek
 kit figyelnek
 aztán kit jelentenek
 és mennyiért
 bár nagyon nehéz
 az öklendezést visszatartanod
 hiszen a hihetetlen tartományban
 fantáziátlan fedőnevekkal
 másutt meg befeketített
 letakart óvott – védett nevekkal
 ők vannak ott
 s akiről persze mégis tudad
 hogy többnyire gyöngye rongyok
 (ez most így túlzás
 ergo: nem nem így igaz
 talán csak sejtetted inkább)
 amikor már lehetett
 minden kockázat nélkül
 akkor a szabadság bajnokaiként
 oly harsányan kiabáltak
 már ezért is gyanút foghattál volna
 s mi mindenre formáltak jogot
 még arra is talán
 hogy majd te kérj tőlük bocsánatot
 most mondj értük egy imát
 rájuk fér
 megérdemlik nagyon
 És áldj meg minket Úristen az te jóvoltodból,
 Világosíts meg minket irgalmasságodból
 Orcád világosságával, lelkek ajándékával,
 Hogy éltünkben ez földön járjunk igazsággal.
 Mert csapataink harcban állnak,
 de a kormány még a helyén van.